

Tomasz Czura, *Symbol Boga Ojca w świetle teologii historii Brunona Fortego*, Olsztyn 2016, ss. 199.

Książka Tomasza Czury składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, streszczenia i pokaźnej bibliografii. Zgodnie z obowiązującymi wymogami, pracę zaopatrzone w angielskojęzyczne tłumaczenie strony tytułowej, streszczenia i spis treści. Okładkę monografii zdobi kolorowa ikona Boga Ojca inspirowana nurtem pobożności Eugeniei Elisabety Ravasio (1907–1990). Ta kandydatka na ołtarze, ze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Apostołów, powołując się na otrzymywane objawienia prywatne, pozostawiła Kościołowi orędzie: „Ojciec mówi do Swoich dzieci”. Kiedy Siostra Eugenia oświadczyła, że miała objawienia Boga Ojca, badający ją teolodzy odparli jej, że objawienia Ojca są same w sobie niemożliwe i że jeszcze nigdy w historii nie miały miejsca. W odpowiedzi Siostra wyjaśniła: „Ojciec powiedział mi, żebym opisała to, co widziałam. On prosi Swoich synów teologów, żeby szukali”. Monografia T. Czury jest właśnie takim „szukaniem”.

Rozbudowany wstęp książki podzielony został według sześciu punktów: zarysowano problem badawczy (s. 7–8); podano główne i pomocnicze źródła wykorzystane do analizy teologicznej (s. 8–9); zarysowano ogólny stan badań prowadzony w Polsce nad myślą B. Fortego i z zakresu patrylogii (s. 9–11); wyjaśniono opis metody przyjętej w pracy (s. 11–13); zapowiedziano strukturalny podział treści teologicznych (s. 13–14) oraz zamieszczono biograficzną notę abp. Bruno Fortego ze wskazaniem na jego kontakty z teologami XX w., które pozostawiły twórczy ślad w jego publikacjach (s. 14–16).

Rozdział pierwszy monografii (s. 17–61) wprowadza w myśl teologiczną B. Fortego ze wskazaniem na jego oryginalność (s. 17). W związku z tym, dokonano prezentacji siedmiu ważniejszych pojęć teologicznych, które są kluczem do zrozumienia tego włoskiego naukowca i zarazem narzędziem do utworzenia, w świetle jego teologii, symbolu Boga Ojca. Autor omówił kolejno pojęcia: historia (s. 18–21), symbol (s. 21–24), ikona (s. 25–26), piękno (s. 27–30), Milczenie Boga (s. 30–31), Milczenie Początku (s. 31–33), Milczenie Spełnienia (s. 33–34).

W dalszej części pierwszego rozdziału została obszernie omówiona metoda teologiczna B. Fortego, z jej centralną kategorią jaką jest czas, w którym dochodzi do spotkania człowieka z Bogiem. Istotne w tej metodzie jest stwierdzenie, że człowiek żyje w konkretnym kontekście i jako byt łączy w sobie doczesność i wieczność oraz że ze spotkania człowieka ze Słowem Bożym, obecnym w słowach ludzkich, rodzi się teologia, która łączy w sobie bez zmieszania czas i wieczność. Człowiek poszukuje Boga, lecz to Bóg przejmuje inicjatywę, aby zainspirować go do poszukiwania Swego oblicza. Świat nie jest systemem, ale historią, a przyjęcie metody historycznej w teologii pozwala uniknąć popadnięcia w myślenie abstrakcyjne. Dialog ze światem domaga się dynamicznego charakteru odkrywania prawdy, z jednoczesnym zachowaniem jej obiektywności, wolnej od wszelkich form relatywizmu. Teologia historii rodzi się z doświadczenia czasu, uwzględniając pamięć, towarzyszenie i prorocstwo (s. 35–37).

Omawiając teologię jako towarzyszenie, T. Czura ukazał ją – za B. Forte – jako krytyczną refleksję nad praktyką Kościoła, wędrującego przez współczesność i jednocześnie zawsze wsłuchanego w przejawiające się w czasie Słowo Boże. Postrzeganie świata jako miejsca Ewangelii, umożliwia prawdziwy dialog między wierzącymi a niewierzącymi. Motywy rozbrzmiewania Słowa Bożego w świecie: teologiczny, chrystologiczny i pneumatologiczny znajdują odzwierciedlenie w trynitarnej nauce Kościoła (s. 37–45).

Pamięć teologiczna traktowana jest jako czynnik normujący wszelkie myśli. Określa jej sens, miejsce i formę. Wiara przeżywana we wspólnocie Kościoła, przyjęta, przemyślana i przekazywana, wnosi dynamizm nowych pojęć w odniesieniu do swego normatywnego początku, obiektywnej prawdy, wcielonego Słowa Bożego. Wymienione zostały sposoby manifestacji żywej Tradycji Kościoła, w tym nauczanie Kościoła – Magisterium oraz liturgia, jako misterium wiary głoszonej, celebrowanej i przyjętej. Dowartościowana została także historia myśli teologicznej jako żywa pamiątka wspólnoty wiary funkcjonującej pod przewodnictwem Ducha Świętego w różnych uwarunkowaniach kulturowych (s. 46–50).

Teologia jako prorocstwo ma postać dialektycznego procesu, ukazuje nadchodzącego Boga, który roztacza nad ludzką egzystencją horyzont sensu i otwiera człowieka na eschatologiczną przyszłość (s. 50–52).

Przy omawianiu ontologii języka B. Fortego uwzględniona została dynamika historii z dialektyką Słowa, Milczenia i ich Spotkania. Ważnym zastrzeżeniem jest stwierdzenie, że w pełnym poznawaniu Tajemnicy Boga ludzkie słowa posługują się analogią i narracją (s. 52–54).

W książce T. Czury zwrócił też uwagę na koncepcję patrylogii symbolicznej, przy czym szczególnie wyróżnił trzy znaczące momenty: Milczenie, Milczenie Początku i Milczenie Spełnienia (s. 55–57). Rozważania te pogłębił przy omawianiu problematyki kenozy Boga Ojca, będącej początkiem stworzenia (s. 57–59), oraz wskazał na osobowe spełnienie stworzenia w Ojcu (s. 59–61).

Drugi rozdział monografii ujmuje symboliczną patrylogię w chrystologicznej perspektywie (s. 62–97). W pierwszej kolejności omówione są chrystologiczne podstawy patrylogii symbolicznej w źródłach biblijnych (s. 63–67), z wyszczególnieniem problematyki Chrystusa pełnego Ducha Świętego (s. 63–65), oraz preegzystującego Słowa w Łonie Ojca (s. 65–67). Następnie w procesie symbolizacji ukazany jest Chrystus jako historia (s. 68–88). W ramach tego ujęcia została poddana szczegółowej analizie wyjątkowość Jezusa Chrystusa na tle Jego epoki (s. 68–75) i Jego aktualność w każdej epoce (s. 76–81). Ponadto podjęto kwestię świadomości Jezusa w kontekście patrylogicznym (s. 81–85) oraz omówiono potrójny *exodus* Syna jako drogi do Ojca (s. 85–88).

Historyczne objawienie Ojca w Jezusie (s. 88–97) obejmuje znaczenie nauczania Jezusa o Ojcu (s. 88–93) oraz ukazuje Paschę Chrystusa jako objawienie Milczenia Ojca (s. 93–97).

Trzeci rozdział pracy, *Symbol Ojca...*, poświęcony jest zagadnieniu historycznego wymiaru stworzenia. Problem patrylogii został omówiony w kontekście aktu stwórczego, zarówno w perspektywie historycznej, jak i personologicznej. Wykazano, że figura absolutnego Milczenia Początku, w trakcie rozwoju Bożego Objawienia, znalazła swój ostateczny wyraz w symbolu Ojca. Na treść całego rozdziału zatytułowanego: *Milczenie Początku – Bóg Ojciec w dziele stwórczym* (s. 98–114) składają się szczegółowe elementy: patrylogiczny wymiar protologii chrześcijańskiej (s. 99–107), zawierający historyczny wymiar stworzenia (s. 99–103); atrybuty Boga Ojca w aspekcie stwórczym (s. 103–105) oraz prymat Ojca (s. 105–107); następnie proces symbolizacji Milczenia Początku (s. 107–111), w tym: Ojciec rodzący (s. 108–110) i Ojciec posyłający Syna (s. 110–111) oraz Milczenie Początku jako źródło wszechświata (s. 111–114), z wyróżnieniem symbolowego znaczenia Milczenia Ojca (s. 112–113), a także Milczenia Ojca podtrzymującego w istnieniu źródła wszystkiego i jednocześnie nienaruszającego autonomii stworzenia (s. 113–114).

Czwarty rozdział monografii T. Czury nosi tytuł: *Milczenie Spełnienia – Bóg Ojciec w ekonomii zbawczej* (s. 115–138). W jego ramach najpierw omówione są dwa obrazy Ojca w ekonomii zbawienia (s. 115–120): jako współcierpiącego (s. 116–117) i miłosiernego (s. 118–120). Następnie został szczegółowo opracowany problem odwiecznego planu Ojca, jako

fundamentu zbawienia (s. 120–127), w którym wypunktowano trzy ważne elementy, obecne w planie Ojca: Chrystus (s. 120–123), Duch Święty (s. 123–126) i Kościół (s. 126–127).

Wspólnota Kościoła kroczy przez dzieje pod przewodnictwem Ducha Świętego, dlatego autor książki zamieścił pod ogólnym tytułem *Proces symbolizacji Ciszy Spełnienia* (s. 128–131) dwa podpunkty: *Ojciec tchnący Ducha Świętego* (s. 128–129) i *Misja Ducha Świętego jako personalizacja Milczenia Spełnienia* (s. 130–131).

Człowiek dojrzewa, uczestnicząc w Milczeniu Spełnienia, a przeznaczenie, do którego zmierza dokonuje się w przestrzeni wolności i piękna. Problematykę tę autor omawia w paragrafie *Milczenie Spełnienia jako Łono wszechświata* (s. 131–138), z rozwiniętymi punktami: *Milczenie Ojca jako wolność* (s. 131–133) i *Milczenie Ojca jako piękno* (s. 133–138).

W piątym rozdziale książki T. Czury został podjęty temat: *Człowiek odbłaskiem Ojca* (s. 139–155). W ramach tak ustawionej koncepcji patrylogii omówiona jest problematyka początku osobowego w perspektywie Przymierza (s. 140–143), z uszczegółowieniem początku osoby w wymiarze prehistorycznym i jej historyczności (s. 140–142) oraz zdefiniowaniem osoby w dynamizmie bycia w sobie i przekraczaniu siebie (s. 142–143). W dalszej konsekwencji badawczej został ukazany człowiek *capax Dei* (s. 143–144), a w ramach tego została skomentowana osoba jako synteza wewnętrzności czasu i cielesności (s. 144–145) i człowiek jako odbicie źródłowości Ojca (s. 145–147).

Osobny paragraf, pt. *Maryja ikoną Tajemnicy* (s. 147–155) został poświęcony postaci Maryi jako objawiającej trójjedyną postać Boga. Celem autora pracy było ukazanie tego, jak Maryja uobecnia prawdę o Bogu, wyraża prawdę o człowieku i Kościele. Ujęte to zostało w punktach: *Maryja ikoną Boga* (s. 148–150), *Maryja ikoną źródłowości Ojca* (s. 150–153) oraz *Maryja ikoną spełnienia w Ojcu* (s. 153–155).

Szósty rozdział rozprawy ukazuje postać Ojca w ikonie Kościoła i stanowi próbę ukazania symbolu Ojca obecnego w codziennym życiu eklezyjalnej wspólnoty (s. 156–173). Podjęcie problemu obecności Trójcy Świętej w historii Kościoła znalazło wyraz w szczegółowych opracowaniach: *Trynitarny obraz Kościoła* (s. 157–158), *Trójca źródłem Kościoła* (s. 158–160), *Trynitarna forma Kościoła* (s. 160–161), oraz *Trójca Ojczyzną Kościoła* (s. 161–163).

Tomasz Czura powtarza za Brunonem Forte, że liturgia Kościoła jest domem Trójcy Świętej i przez liturgię człowiek otwiera swoją przestrzeń dziejową przed Bogiem. Człowiek, dzięki uczestnictwu w liturgicznym życiu Kościoła, może zakosztować życia „zanurzonego” w relacje między Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Omawiając liturgię jako miejsce spo-

tkania z Ojcem (s. 163–173), autor książki wyodrębnił tematy: *Sakramenty wtajemniczenia wejściem w tajemnicę Ojca* (s. 163–166), *Komunia jednością ludzkości z Ojcem* (s. 166–167), oraz *Pokuta i namaszczenie chorych jako spotkanie z miłosiernym Ojcem* (s. 167–168).

Trynitarne, historyczne i personologiczne ukierunkowanie chrześcijańskiego etosu pogłębia związek dogmatyki z etyką. Odkupiona egzystencja ujawnia szczególną postać dzięki uczestnictwu ludzkości w życiu Trójcy Świętej, stąd autor podjął problematykę cnót teologicznych w aspekcie patrylogicznym (s. 168–173). Tomistyczna nauka o cnotach znalazła uszczegółowienie w tematach: *Wiara jako posłuszeństwo woli Ojca* (s. 169–170), *Nadzieja w perspektywie symbolu Ojca* (s. 170–171), *Miłość jako antycypacja w Milczeniu Początku i Milczeniu Spełnienia* (s. 172–173).

Zakończenie monografii *Symbol Boga Ojca w świetle teologii historii Brunona Fortego* (s. 175–178) zawiera ogólne podsumowanie wykonanych badań. Zwięźle zostały wypunktowane wnioski z zarysowaniem perspektyw dalszego rozwoju patrylogii oraz umiejscowienie zaprezentowanej pracy w szerokim kontekście aktualnego stanu wiedzy o teologii historii B. Fortego.

Oceniając merytoryczność całej pozycji należy stwierdzić jej zgodność z tematem. Wyjaśnione są i wykorzystane w badaniach pojęcia teologiczne, niezbędne do rozumienia myśli Bruno Fortego. Zaprezentowana chrystologia omówiona została w perspektywie patrylogii symbolicznej. Udana próba systematyzacji patrylogii ukazuje symbolikę Ojca w szerokim bogactwie znaczeń i odniesień. Kolejno została opracowana problematyka patrylogii w aspekcie protologicznym, w kontekście eschatologicznym oraz w perspektywie mariologicznej, eklezjalnej i antropologicznej.

Analiza podjętej problematyki jest twórcza i oryginalna, wnosząca do teologii nowe spojrzenie na symbolikę i patrylogię. Książkę T. Czury można określić jako kontynuację myśli Bruno Fortego, gdyż ten włoski teolog nie wypracował dotychczas symbolu Boga Ojca w zakresie teologii systematycznej. W jego ośmiotomowym dziele *Simbolica Ecclesiale* brakuje treści patrylogicznych. Tomasz Czura umiejętnie wykorzystał wspomniane dzieło i inne źródła do własnych badań. Jak sam zaznaczył, w twórczości B. Fortego, znalazł solidny fundament i wskazania linii hermeneutycznych do ukazania symbolu Ojca.

Do niewątpliwych osiągnięć zaprezentowanej publikacji należy ukazanie integralnego symbolu Ojca na tle wielopłaszczyznowej symboliki patrylogicznej. Wypracowany przez T. Czurę symbol Ojca, wydobyty z ogólnej twórczości B. Fortego, jest wewnętrznie spójny. Tworzą go różne figury znaczeniowe, ujawniające głębokie powiązanie z ojcostwem, będącym rdzeniem tego symbolu.

Niezwykłe interesującym rysem monografii jest zaprezentowana estetyka patrylogiczna. Posłużenie się metodą ekstrapolacji treści estetyki chrystologicznej na symbol Ojca, przy zachowaniu odwrotności relacji trynitarnych, niewątpliwie przydaje pracy oryginalności. Dzięki temu metodycznemu zabiegowi estetyka patrylogiczna została ukazana jako Pełnia zanikająca, której figura wskazuje na piękno Boga.

Cenną zaletą podjętych badań jest ich komplementarność, przy jednoczesnym wskazaniu na obszary dalszych poszukiwań i opracowań. W zakończeniu swej monografii T. Czura zaproponował kilka podstawowych kierunków badań myśli włoskiego teologa, takich jak: opracowanie estetyki patrylogicznej w powiązaniu z całym obszarem zainteresowań dogmatyki, rozwijanie pneumatologii symbolicznej, szukanie odpowiedzi na pytanie, czy Bóg może być odwieczną historią miłości oraz przebadanie ekumenicznego znaczenia myśli B. Fortego.

Tomasz Czura poświęcił dużo uwagi w swojej pracy metodzie, co cechuje już dojrzałych teologów. We wstępie dokładnie opisał podejścia do źródeł, wskazał na sposób uprawiania nauki zapożyczony od B. Fortego. Dowiódł, że na drodze estetyki teologicznej możliwe jest ukazanie historii ludzkiej, jako uobecniającej symbol Ojca. Wyjaśnił dwufazowość zastosowania metody. Najpierw omówił analizę źródeł B. Fortego pod kątem nauki o Ojcu, a następnie poddał rzeczowej krytyce symbol Boga Ojca, w stosunku do którego B. Forte używa wielu określeń: Milczenie Początku, Milczenie Spełnienia, Źródło, Łono, Ojciec.

Ponadto T. Czura odważnie i umiejętnie zapowiedział sposób prowadzenia swoich dalszych badań, mających na celu przezwycięzenie powstałych trudności dotyczących integralności symbolu. Ostatecznie potwierdził słuszność przyjętego założenia, że odnalezienie symbolu Ojca jest możliwe. Wykaz wykorzystanych w monografii opracowań teologicznych wskazuje na wielostronne odczytanie autora i wnikliwą znajomość badanej problematyki. W książce znajdują się odwołania do bardzo ważnych postaci, korespondujących z twórczością B. Fortego, takich jak Walter Kacper i Henri de Lubac.

Niepodważalna jest elokwencja T. Czury. Wspomina on myślicieli, którzy wywarli wpływ na sposób uprawiania teologii przez B. Fortego, a więc Yves'a M.-J. Congara, Marie-Dominique Chenu i Jürgena Moltmanna (chodzi głównie o metodę i kontekst ekumeniczny). W książce znajdują się nawiązania do teologii Hansa Urs von Balthasara, Karła Rahnera, Jozepha Ratzingera (ale jako teologa, a nie papieża Benedykta XVI) oraz myślicieli prawosławnych, m.in. Nikołaja Aleksandowicza Bierdiajewa, Siergieja Nikołajewicza Bułgakowa, Paula Evdokimova. Z polskich teologów T. Czura bardzo ceni sobie twórczość dogmatyka Czesła-

wa Stanisława Bartnika (10 pozycji), a także Krzysztofa Guzowskiego – badającego pisma B. Fortego (6 publikacji) oraz innych, w tym Mariana Kowalczyka i Krzysztofa Góździa. Ponadto uwzględnione są prace innych znanych teologów, w tym: Wacława Hryniewicza, Zdzisława Kijasa, Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFM, Jerzego Szymika, Katarzyny Parzych-Blakiewicz oraz pięć własnych publikacji, co pozytywnie wskazuje, że refleksja nad twórczością wybitnego włoskiego teologa powstawała systematycznie, dogłębnie i są one owocem szerszych, wcześniejszych badań teologicznych.

Tomasz Czura podjął pożyteczny dialog ze współczesnym światem. Arcybiskup Brunon Forte należy bowiem do tych teologów, którzy nie boją się szukać odpowiedzi na trudne pytania dotyczące katolickiej wiary i mierzyć się z nowymi wyzwaniami dynamicznej historii, w której Bóg prowadzi dialog ze swym stworzeniem. Praca T. Czury to oryginalne, nowatorskie i źródłowe opracowanie teologii w zakresie ojcostwa Bożego. Wysoką wartość przedłożonej publikacji pogłębia analiza włoskojęzycznej twórczości B. Fortego, który budzi wśród teologów coraz większe uznanie. Wpisuje się w nurt polskich monografii naukowych, takich jak: ks. Stefana Misy, *Chrystologia historiozbawcza według Bruno Fortego*, Lublin 1999; ks. Krzysztofa Guzowskiego, *Symbolika trynitarna Bruno Fortego*, Lublin 2004 czy też ks. Dariusza Sobkowicza, *Teologia jako historia według Brunona Fortego*, Lublin 2009.

Problematyka symbolu Boga Ojca, przebadana przez T. Czurę, potwierdza jej aktualność w kontekście ogólnospołecznego kryzysu ojcostwa w kręgu kultury zachodnioeuropejskiej. Zasluguje na uwagę oraz rozpoznanie w gronie czytelników interesujących się współczesną teologią katolicką.

Ks. Sławomir Ropiak
Olsztyn